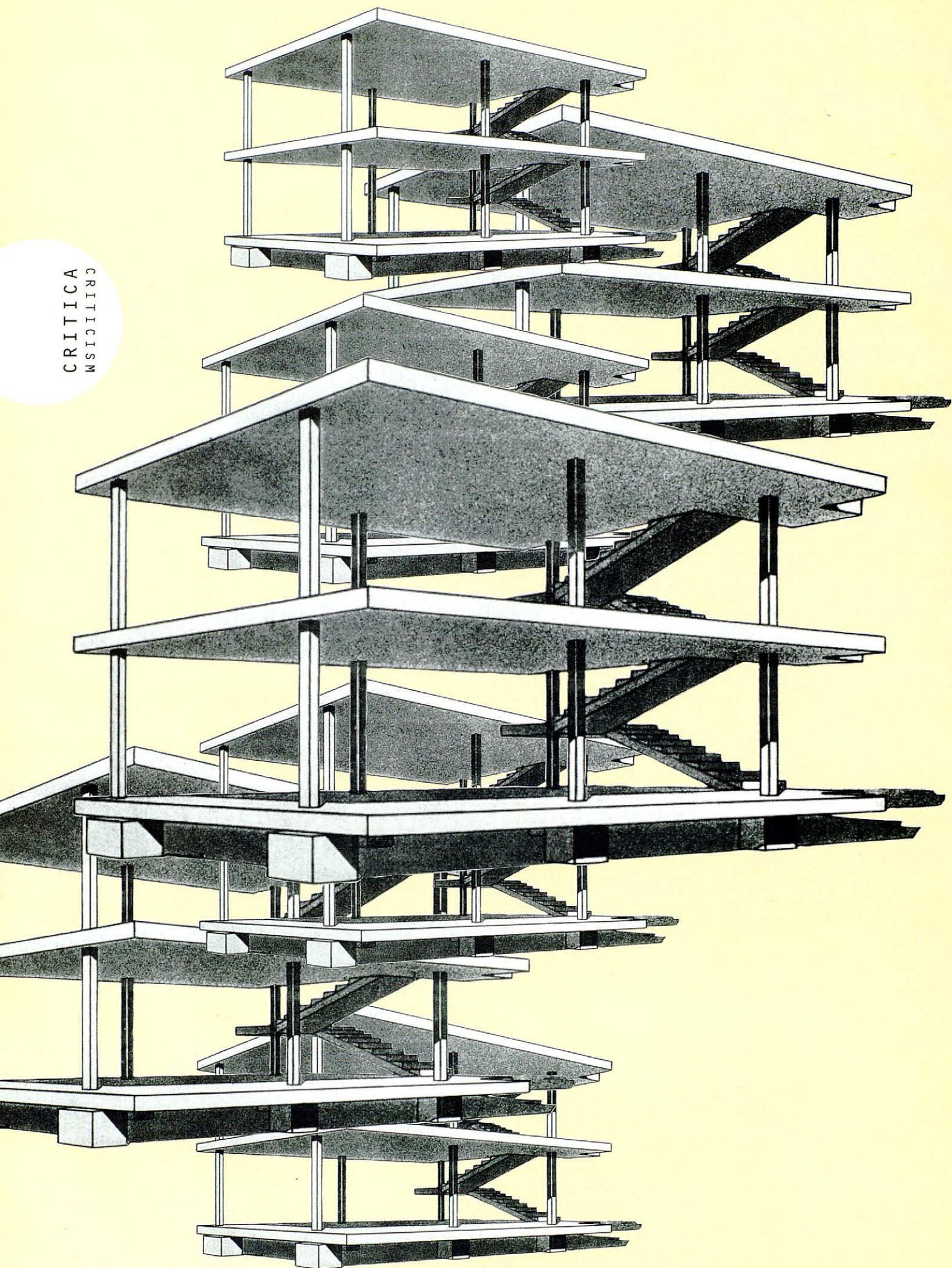

CRITICA
CRITICISM

L'habitatge torna a ser un tema de debat arquitectònic. Feia anys que no hi havia una efervescència semblant. Ni tan generalitzada: fins i tot països amb una llarga i ininterrompuda tradició d'habitatge col·lectiu, com els Països Baixos, reprenen aquesta discussió com si encara ho tinguessin tot per fer. Queden enrere aquelles veus fosques que anunciaven que amb l'habitatge col·lectiu no es podia fer arquitectura. Ara sembla que, després d'un període de renúncia, l'arquitectura vol tornar a tenir el paper propositiu que havia abandonat i està disposada a replantejar-se moltes coses. Aquí, però, persisteix la rutina de tipologies i de materials recreada *ad nauseam* per promotors i administracions. L'excusa és un futur suposadament sense problemes i un present adormit i complaent. Només per aquest abandonisme es repeteixen solucions i models gairebé únics que es corresponen ben poc amb la vitalitat i amb l'organització cada vegada més difusa de la societat. Els poders públics haurien d'exercir la seva responsabilitat —directa o indirecta— amb l'habitatge d'una manera imaginativa i amb una visió que

resolgués els problemes actuals i que alhora es projectés cap al futur. Haurien de possibilitar propostes prou flexibles per adaptar-se a situacions de les quals ara tan sols podem entreveure una gran diversitat. Dins el debat actual per repensar l'habitatge hi ha quatre consideracions que voldria fer aquí. Implícita en aquests quatre aspectes, existeix la qüestió que entenc que és la primordial: la del programa de l'habitatge, és a dir, la de com es pensa la seva organització espacial. Potser es podria abordar el programa directament obrint una (vella) discussió sobre la tipologia, però crec que en la situació actual no té sentit parlar de tipus sense abans intentar d'entendre les (noves) condicions en què s'ha de produir.

1. OBJECTES DE RECERCA

Fa vint-i-cinc anys hi va haver l'última explosió de propostes que pretenien renovar l'habitatge. Unes quantes es van realitzar, però moltes altres van quedar-se als papers i no van tenir cap incidència efectiva. Aquestes darreres podran servir com a referent, però no té sentit descongelar-les ara, com tampoc no en té pensar que no hi ha res a dir sobre l'habitatge

que no s'hagués dit ja aleshores. Les condicions socials, econòmiques o tècniques no són les mateixes, però el que sí que perviu és la voluntat o la necessitat d'imaginar maneres de viure diferents. Històricament, però, qualsevol intent de canviar les condicions de l'habitatge només ha tingut èxit si responia a una necessitat existent, explícita o no. En aquest respecte, tant hi podem trobar aportacions d'arquitectes concrets com processos més o menys espontanis i anònims. L'adequació de les propostes domèstiques de Wright a una determinada mentalitat o la reconversió dels *lofts* novaiorquesos serien exemples nord-americans d'ambdues menes. Malgrat tot, de vegades es parla de l'experimentació com d'una necessitat en si, com de la manera d'assignar a l'habitatge un *plus cultural* que altrament sembla que no podria tenir.¹ Els espais de l'habitatge com a tals han canviat poc al llarg dels segles, però s'ha donat una evolució certa en la seva organització. Un tema recurrent quan es parla de noves maneres d'entendre la casa es la màxima indefinició espacial i de programa. En aquesta mena de

Repensar l'habitatge Rethinking Housing

ENRIC MASSIP

Once again, housing is a theme of architectural debate. It is years since there was such a state of animation. Or one so generalized: even countries with a long and uninterrupted tradition of community housing like the Netherlands are taking up the discussion as if they were completely new to the matter. The voices of doom which said that community housing was not a theme for architecture are now a thing of the past. After a period of renunciation, it seems that architecture is now aiming to pick up the propositional role it had relinquished and is prepared to reconsider many things. But the routine of typologies and materials recreated *ad nauseam* by developers and authorities lives on. The excuse is a supposedly problem-free future and a dormant, self-complacent present. This defeatism is responsible for the repetition of almost unique solutions and models which have little to do with the vitality and increasingly diffuse organization of society. The public authorities ought to exercise their direct or indirect responsibility for housing with imagination and ideas which, while

solving current problems, look to the future. They ought to lay the ground for proposals which are flexible enough to adapt to situations which at present can only be guessed at in their wide diversity. The current debate existing around the rethinking of housing is based on four considerations I would like to deal with here. The question which I consider to be vital is implicit in these four aspects: the brief for housing—that is, how its spatial organization is conceived. The brief could be dealt with directly by opening up an (old) discussion as to typology, but I think that given the present situation there is no point talking of type without first trying to understand the (new) conditions in which it has to come about.

1. OBJECTS OF RESEARCH

It is 25 years since the last explosion of proposals which aimed to revitalize housing. A few were carried out, but many others got no further than the paper they were written on, and had no effective influence. The latter may serve as a point of reference, but there is no point bringing them

out of cold storage now, or of thinking that there is nothing to be said about housing that was not said at that time. The social, economic and technical conditions are not the same, but the will or the need to imagine different ways of living continue. Historically, however, any attempt to change housing conditions has only met with success if it responded to an existing need, be it explicit or no. In this respect, there were both contributions made by specific architects and more or less spontaneous, anonymous processes. The adaptation of Wright's domestic proposals to a certain mentality, or the conversion of New York lofts were American examples of both kinds. In spite of everything, sometimes experimentation is spoken of as though it were a necessity in itself, as though it were a way of endowing housing with a cultural plus which it seemed incapable of getting any other way.¹ The spaces of the housing unit as such have changed little throughout the centuries, but there has been a definite evolution in their organization. A recurrent theme when talking about new ways

propostes, però, la desitjada experimentació o el *plus cultural* només podran donar-se en l'àmbit d'algunes decisions tècniques o del disseny de l'exterior. En l'àmbit de l'enginyeria o del *façadisme*, per tant. Una aportació molt limitada, al capdavant. S'abandona així qualsevol recerca sobre les qualitats de l'espai o sobre les possibilitats de la distribució, entesa com el mecanisme capaç d'integrar diferents aspectes definitoris de l'habitatge. La recerca d'una certa flexibilitat desitjable no té per què conduir invariablement a renunciar a la conformació intencionada dels espais. Al contrari, em sembla que aquesta conformació ha de ser l'objecte principal de qualsevol proposta per tal que pugui ser significativa.

2. LA TÈCNICA ÉS INSIGNIFICANT (SEMPRE ÉS PRESENT)

Una altra idea recurrent és la suposada necessitat d'adequar l'arquitectura a les possibilitats tècniques del moment. Això pot ser cert en el cas d'algunes tipologies constructives, però en les que són habituals en l'habitatge és força més dubtós. És clar que el tipus estructural pot condicionar el tipus

distributiu o la inclusió d'aplicacions electròniques pot permetre una reconsideració de determinades qüestions, però l'expressió que aquestes aplicacions tinguin dependrà de les decisions de projecte, no pas d'unes teòriques qualitats intrínseques d'aquestes tècniques. Basar l'interès d'una proposta en la seva tècnica innovadora és molt poca cosa avui dia. La tècnica ofereix constantment novetats plausibles i és sotmesa a una evolució que la fa envellir i renovar-se cada dia una mica més, amb la qual cosa perd significat i esdevé un mer bé d'ús, si és que mai va ser res més. D'altra banda, la tècnica es fa cada cop més transparent i flexible, invisible i universal, i la seva lògica consisteix a ser capaç d'adaptar-se a una munió de situacions molt diverses. Pot posar-se al servei de qualsevol idea sense que això afecti necessàriament la seva forma. Limitar els valors d'una proposta a la seva tècnica tampoc no pot assegurar la qualitat dels resultats o la seva adequació als problemes que ha de resoldre. Propostes estructurals com l'estructura *Domino* de LC o l'edifici d'oficines de formigó de Mies, citats sovint com exemples d'aplicació tècnica

a l'arquitectura, no són sinó esquemes amb un contingut molt limitat i que necessiten una elaboració, un projecte, per tal que prenguin significat. Aquests esquemes, els podem veure materialitzats en els edificis més banals dels nostres extraradis, generats a partir de lògiques que tenen ben poc a veure amb l'interès per la qualitat de l'espai construït. Moltes propostes d'habitatge que utilitzen innovacions d'aquesta mena fan la impressió, però, que no estan tan preocupades a repensar l'arquitectura com a expressar la seva pròpia condició material d'objectes a *la page*. Quan a aquest tipus de tècnica se li fa jugar un paper definidor del caràcter d'un edifici, sovint se la redueix a una caricatura de si mateixa. I com totes les caricatures, els seus trets són exagerats per tal de dotar-los d'una significació que, altrament, no tindria i que, ben segur, no caldria que tingués.

3. NORMA LA DULCE

Una normativa ha d'estar relacionada amb les expectatives d'una societat. Ha de respondre, d'alguna manera, a les aspiracions i a les inquietuds de la gent a la qual s'adreça.

of understanding the house is the minimal definition of space and brief. With this kind of proposal, though, the desired experimentation or cultural plus are only to be found in relation with certain technical decisions or external design: in the field of engineering or facade design — ultimately a very limited contribution. This means turning our backs on any research into the quality of space or potential lay-out understood as the mechanism capable of joining together different aspects which go to define the housing unit.

The search for a certain desirable flexibility need not necessarily lead to a renunciation of intentional configuration of spaces. On the contrary, I think this has to be the main aim of any proposal if it is to be significant.

2. TECHNOLOGY IS INSIGNIFICANT (AND PERVERSIVE)

Another recurrent idea is the supposed need to adapt architecture to the technical possibilities of the day. This may be true in the case of some construction typologies, but in the usual

housing typologies it is rather more doubtful. Of course, the structural model may condition the type of lay-out or the inclusion of electronic applications may make for a reconsideration of certain questions, but the expression that these applications have will depend on the project decisions, not on a series of theoretical qualities intrinsic in these techniques. Basing the interest of a proposal on its innovative technique is no big deal these days. Technology is constantly offering plausible new possibilities and is subject to an evolution which sees it age and become revitalized a little more every day, losing significance and becoming just a means to an end, if it was ever any more than that. Technology is in fact becoming increasingly more transparent and flexible, invisible and universal, and its logic lies in being capable of adapting to a plethora of highly diverse situations. It can be enlisted at the service of any idea, without necessarily affecting its form.

Nor can limiting the values of a proposal to its technology ensure the quality of the results or its

suitability for the problems it has to solve. Structural proposals like Le Corbusier's *Domino* structure or Mies van der Rohe's concrete office building, often cited as an example of technical application to architecture, are no more than schemes with a very limited content which call for detailed work, a project, to acquire meaning. We can see these schemes materialized in the most banal buildings of our city outskirts, created on the basis of logics which have little to do with interest in the quality of built space. But many housing proposals which use innovations of this kind give the impression that they are not concerned with rethinking architecture as much as expressing their own material condition as *à la page* objects. When this type of technology is made to play the role of defining the character of a building, it is often reduced to a caricature of itself. And, like all caricatures, its features are exaggerated to give them a significance which they would not otherwise have and which, surely, they need not have.

La normativa pot tenir un paper molt positiu a definir, ajudar o potenciar aquestes expectatives, millorant les condicions de vida. Però també pot ser una camisa de força o, pitjor, un instrument pervers d'especulació i d'explotació. No es tracta de discutir la conveniència de l'existència de normes, sinó de fer-ne la revisió. Una revisió que, sobretot, defineixi l'habitatge d'acord amb uns criteris actuals.

Al llarg dels anys, la nostra societat, incloent-hi els arquitectes, ha assumit implícitament els paràmetres definits per la normativa d'habitatge social iniciada els anys quaranta. Uns paràmetres que ens semblen universals però que de fet són molt conjunturals i locals.² Últimament comencen a aixecar-se veus contra la concepció d'habitatge definida en aquestes normes, basada en mínims dimensionals i en una idea obsoleta de societat, però sorprèn que hagin estat tants anys funcionant gairebé sense alternatives i que hagin influït fins i tot en la promoció privada i en la definició de les ordenances municipals.

No cal ara escatir les raons d'això, sinó assenyalar alguns efectes negatius que ha

tingut aquesta assumpció general d'unes normes concretes. El més evident és la fossilització minimitzada i desvirtuada del programa burgès del XIX, que es va repetir com a model únic. Un altre de més subtil és que, en fixar les dimensions i les peces del programa, aquesta normativa deficient ha esdevingut alhora un cànon de disseny i un obstacle que cal vèncer. Ha acabat substituint o obstaculitzant el fet de projectar, i sembla clar que aquesta no ha de ser la seva funció. La normativa hauria d'ajudar a produir bona arquitectura sense obligar a fer malabarismes. En els millors casos, de la necessitat es fa virtut i s'acaba valorant la gosadia o l'habilitat del projectista en manipular-la com un plus de qualitat, quan no és sinó una rêmora que limita l'abast de les propostes.

El pitjor, de tota manera, és que la normativa s'ha generat amb uns criteris que, a més de no fer difícil la mala arquitectura, permeten la seva justificació, consagrant com a millors arquitectes als ulls dels promotors aquells que saben i volen esprémer-la al màxim.

¿La qualitat de l'habitatge? Aquest és un concepte que els nostres codis no contemplen.

4. PECATS URBANÍSTICS (AMB REMISSIÓ)

Cal redefinir amb urgència la normativa d'habitatge, però no n'hi ha prou amb intentar fixar uns criteris flexibles i de qualitat si el planejament no defineix unes implantacions adequades a aquests propòsits.

A les nostres poblacions es consagren models de suburbialització dels teixits molt poc compatibles amb els tipus d'assentaments històrics o fins i tot amb una idea de l'espai públic com a lloc de la dinàmica social.

La proliferació de barriades de cases en filera als perímetres urbans, o la barreja indiscriminada de tipologies en situacions insòlites responen segurament a unes exigències del mercat immobiliari i a una manera particular d'entendre certes aspiracions mediambientalistes o de qualitat de vida. Però no sembla que sigui, a la vista dels resultats, la millor manera de continuar construint ciutat.

Aquest abandonisme a unes forces del mercat suposadament infal·libles ha produït unes barriades-dormitori desdibuixades, amb espais de nul·la qualitat i

Foto Giovanni Zanzi

3. NORMA LA DOUCE

Norms have to be related to the expectations of a society. Somehow, they have to respond to the aspirations and concerns of the people for whom they are intended. Norms can play a very positive role in defining, helping or promoting these expectations, improving standards of living. But they can also be a straitjacket or, worse still, a perverse instrument of speculation and exploitation. Not least, they do not define housing according to present-day criteria.

Over the years, our society —architects included— has implicitly accepted the parameters set out by social housing norms created in the forties: parameters which seem to us to be universal but which are in fact very local and of a time.² Recently voices are starting to be raised against the conception of housing defined by these norms, based on minimal dimensions and an obsolete idea of society, but it comes as a surprise that it has worked for so many years almost without alternatives and that it has even influenced private developers and the definition of municipal ordinances.

There is no need here to discuss the reasons for this; instead I will point up some of the negative effects of this general taking-on-board of specific norms. The most obvious is the minimized, distorted fossilization of the nineteenth century middle-class brief which is repeated over and over as a unique model.

Another, more subtle, is that in spite of setting the dimensions and parts of the brief, this deficient norm has, at the same time, become a cannon of design and an obstacle to be surmounted. It has ended up substituting or placing obstacles in the way of the fact of planning, and it seems plain that this should not be its function. Norms should help to produce good architecture without the obligation of performing conjuring acts. In the best of cases, necessity is turned into a virtue and the planner's daring or skill in manipulating it into added quality is valued, when it is merely a hindrance to the scope of the plan.

What is worse, in any case, is that the norms were created according to criteria which, as well as not making poor architecture difficult, justify it,

deifying, in the eyes of the developers, those architects who know how to and want to squeeze it dry.

The quality of housing? This is one concept which our codes do not consider.

4. PLANNING SINS (WITH REMISSION)

We urgently need a redefinition of housing norms, but it is not enough to attempt to set flexible, quality criteria if planning does not define implantations in keeping with these aims.

In our towns, we exalt models of suburbanization of fabrics which are hardly compatible with the types of historical settlement or even with an idea of public space as a place for the social dynamic. The proliferation of districts of terraced housing on city outskirts, or the indiscriminate mix of typologies in unusual locations, surely responds to the demands of the property market and a particular way of understanding certain aspirations relating to the environment and standards of living. But given the results, it does not appear to be the best way of continuing to

amb moltes de les deficiències que normalment s'atribueixen als polígons residencials dels anys seixanta i setanta.

Tot d'una sembla que avui dia no sigui possible generar més espai urbà amb intensitat i identitat.

¿Però quines poden ser les alternatives a aquests planejaments maldestres que patim? Algunes reaccions neguen la conveniència de planejar els creixements i de proposar sistemes oberts a una suposada capacitat de lectura de cada condició concreta d'implantació. No crec que una aproximació neopintoresquista com aquesta pugui assegurar tampoc la qualitat del resultat en tota la seva complexitat. Ben segur que no podem fixar per endavant totes les condicions urbanes per a qualsevol situació, i menys en uns moments en què la mateixa idea d'espai públic és en crisi. Però sí que hem de poder definir algunes premisses bàsiques, com la barreja o la intensificació dels usos, o la densificació dels assentaments, que permetin la creació d'uns entorns capaços d'integrar una habitabilitat que ens interessa que no s'acabi en els límits domèstics de l'habitatge.

Notes

1. Vegeu sobre aquest tema el número anterior de *Quaderns*, sobretot les pàgines 72 i següents.
2. La cadena de despropòsits que acaben definint la normativa espanyola d'habitatge social i els seus orígens populistes es repassen amb lucidesa a l'escrit de Justo Isasi "Entre ayer y mañana", publicat per la càtedra de projectes V-VI M de l'ETSAB. Per entendre la poca voluntat d'afrontar la realitat de les nostres administracions, és significatiu explicar que aquest text, inicialment encarregat com a introducció al llibre-recull de les obres recents de l'*Instituto de la Vivienda de Madrid*, va ser finalment descartat de la publicació pel seu escàs caràcter apologetic.

Nota de la R.

El títol de l'article d'Enric Massip que va aparèixer al núm. 207-209 de *Quaderns* era "Del 75 al 05", en lloc del que va aparèixer publicat.

Enric Massip. Arquitecte i professor de Projectes a l'ETSAB, desenvolupa un treball sobre transformacions contemporànies del programa de l'habitatge. Becat pel Govern Japonès, ha realitzat un estudi sobre l'espai arquitectònic japonès al Politècnic de Tòquio.

Foto Giovanni Zanzi

build a city. This defeatism in the face of supposedly infallible market forces has produced ill-defined dormitory districts with spaces of absolutely nil quality and with many of the shortcomings normally attributed to the residential estates of the sixties and seventies. All in all, today it seems to be impossible to generate more urban space with intensity and identity.

But what are the possible alternatives to this clumsy planning we are having to endure? Some reactions deny the advantages of planning growth and putting forward systems which are open to a supposed capacity of interpretation of each specific condition of implantation. I do not think that a neo-picturesque approach such as this can ensure the quality of the result in all its complexity.

Certainly, all the urban conditions for any situation cannot be established beforehand, less so at a time when the very idea of public space is in crisis.

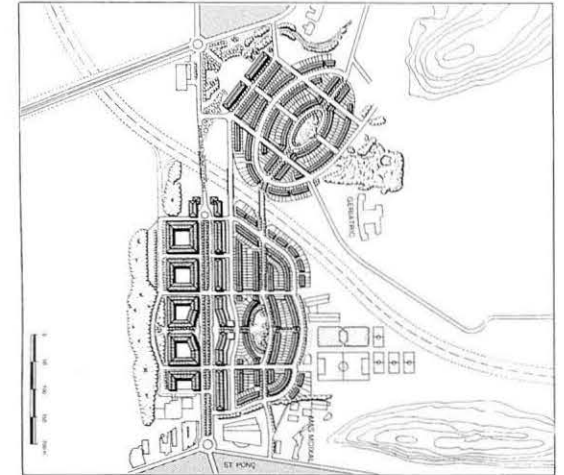
But certain basic premises do have to be defined, such as the mix or intensification of uses, or the

densification of settlement, to allow the creation of surroundings which are capable of taking in a habitability which we do not want to end with the domestic limits of the home.

1. On this subject see the last issue of *Quaderns*, particularly pages 72 onwards.
2. The chain of absurdities defining Spanish social housing norms and their populist origins are lucidly reviewed in Justo Isasi's article "Entre ayer y mañana", published by the V-VI M Projects Department of ETSAB. In order to understand how little our authorities want to face up to reality, it is important to explain that this text, which was initially commissioned as an introduction to the book-Compilation of recent constructions of the Instituto de la Vivienda de Madrid, was finally taken out of the publication for its lack of apologetic tone.

Editor's note: The article by Enric Massip which appeared in page 310 of issue 207-209 of *Quaderns* should have been entitled "Del 75 al 05" instead of the published title.

Enric Massip. Architect, he is currently professor in a design department of the Architecture School of Barcelona. He is now working on the contemporary transformation of housing programmes. He held a scholarship of the Japanese Government and realised an investigation about architectural space in Japan at the Tokyo Politechnic.

Dos exemples d'actuacions residencials de
l'Institut Català del Sòl. Fontajau (Girona) i
Gassó-Vargas (Ripollet).
Two examples of housing operations of the
Institut Català del Sòl. Fontajau (Girona) and
Gassó-Vargas (Ripollet).

